

haal van de bundel. Onder de druk van de ambities van zijn vader moet of wil of zal een jongeman het eindpunt van de wereld ontdekken: Zuidland. De jongeman heet Jacob Roggeveen, wederom een „historische” figuur: van 1693 tot 1706 was hij notaris in Middelburg en van 1706 tot 1714 Raad van Justitie in Batavia. Thomése schildert de familie Roggeveen, hij schetst Jacob als de broer van de zieke Jan die droomt ver overzee te gaan om nieuwe landen te ontdekken, als de zoon die zich mislukt voelt ten opzichte van zijn vader. „Jacob vervloekte zijn vader, die zich als een lintworm in hem had genesteld en alles opvrat, onverzadigbaar, zodat er voor hem niets overbleef.” Jacob is de personificatie van een levensgevoel dat in onze na-oorlogse geschiedenis wel als nihilistisch is aangemerkt; de verteller verwoordt het met een ironische ondertoon: „Het liefst liet hij zijn toekomst zoals die was: leeg. Want voor je het wist had je je toekomst ingewisseld tegen een verleden. Het nadeel van een verleden was dat het zo vast lag. Met een toekomst kon je nog alle kanten op.”

Wat uiteindelijk de twijfelaar toch dwingend rest, is de uitvoering van de droomreis van broer en vader naar het Zuidland, die door een aanbod van de West-Indische Compagnie werkelijkheid wordt. „Onder aansporingen van zijn zieke broer rustte hij een kleine vloot uit. Het vlaggeschip vernoemde hij naar zijn vader. En op 1 augustus 1721 voer hij uit. Hij had evengoed niet kunnen gaan.” Die slotzin van het verhaal is het cynische commentaar van de verteller, - inderdaad, hij had evengoed niet kunnen gaan, want volgens de ware geschiedenis ontdekt Jacob Roggeveen na de omzeiling van Kaap Hoorn weliswaar het Paaseiland (Pasen 1722), maar Zuidland zal voor hem verborgen, onbereikbaar gebied blijven.

Ook het slotverhaal, „Boven aarde”, is (letterlijk) doortrokken van de bedorven geur van mislukking. Wederom is een historische

avonturier de protagonist: de Groningse hertog Johan Willem Ripperda, diplomaat in Spanje, in de Spaanse adelstand verheven en van 1725 tot 1726 adviseur van Filips V in Segovia, ten val gebracht wegens wanbeheer, gevangen gezet, in 1728 ontsnapt naar Noord-Afrika, in 1731 adviseur van de sultan van Marokko. Ook in die laatste functie valt hij weer in ongenade en wordt gekerkerd in Tetuan, waar hij in 1737 sterft. In die ondergangssituatie, die Thomése overigens verplaatst naar een gevangenis onder het schrikbewind van de Bey van Tunis, begint het verhaal. Het verrassende van dit verhaal is, dat Thomése de geschiedenis grotendeels presenteert door de ogen van Ripperda's lijfarts Foucart, een gemankeerde homoseksueel. „Hij was, zolang het er toe deed, een plichtmatig man geweest, wiens bestaan echter, al voordat hij in Tunis terecht kwam, was verpletterd onder het inzicht dat het van geen betekenis was.” Op een bijna wellustige wijze worden barbaarse taferelen opgeroepen. „Boven aarde” is werkelijk het slotakkoord (fortissimo!) van een bundel waarin de totale mislukking van levens en levensverwachtingen het hoofdmotief is. „Soms raakte Foucart in paniek bij het besef van dit leven temidden van vliegen en honden en dan kreeg hij de aanvechting zich te vergooien, om zich te bedrinken in het gezelschap van zingende mensen en zijn hand stiekem in de broek van een Moorse jongen te laten glijden - maar hij kon het niet: van standvastigheid was hij stram geworden, zijn fantasieën waren levend ingemetseld zoals de dienaren van een dode despoot.” Toch komt ook Foucart zichzelf nog tegen in een buitengewoon vernederende situatie, - die hij met opzet gezocht heeft. Of nee: waar hij als het ware door een onbedwingbare kracht willoos ingezogen wordt. Want dat is het menselijk lot.

Zuidland heeft terecht de grote AKO-literatuurprijs gekregen. Of dat ook betekent, dat het boek door een groot publiek gelezen

wordt, betwijfel ik. Des te erger voor het publiek, zou ik willen zeggen. Want nogmaals: Thomése evocert mensen en hun drijfveren in landschappen uit verleden tijden op een wijze die grote bewondering afdwingt.

Frans de Rover

P.F. THOMÉSE, *Zuidland*, Querido, Amsterdam, 1990, 136 p.

Leonard Nolens: Liefdes verklaringen

Sedert zijn doorbraak met *De gedroomde figuur* (1986) en *Geboortebewijs* (1988) wordt de ontwikkeling van Leonard Nolens als dichter steeds duidelijker gekenmerkt door groeiende vormkracht en vormbeheersing. Nolens schrijft, ook in zijn laatste bundel *Liefdes verklaringen*, zware en nadrukkelijke, pathetisch-bezwerende, expansieve belijdenispoëzie. Maar zijn retoriek heeft een vaste vorm, een beheerste, trefzekere toon gevonden en vertoont een toenemend vakmanschap.

De titel zelf is alweer onthullend: niet liefdesverklaringen maar liefdes verklaringen; niet het „aanzeggend” verklaren van liefde dus, maar verklarende beweringen, ophelderende, getuigenissen van liefde. Deze getuigenissen hebben, zoals Nolens' poëzie in het algemeen, een eloquent assertorisch karakter. In de bundel zelf wordt de omschrijving „liefdes verklaringen” eerst aangebracht in een gedicht ter nagedachtenis van de moeder: „Pas nu, na zeven boeken / Kan ik bij je komen, al mijn zoeken naar liefdes / Verklaringen leggen // In je schoot” (p. 10). „Liefdes verklaringen” is ook de titel van een lange reeks gedichten waarin de geliefde wordt toegesproken en waarin de alles overweldigende, bevrijdende betekenis van de geliefde omstandig en steeds opnieuw wordt verwoord.

De toon van deze „verklaringen” is, in vergelijking met vroeger werk van Nolens, opmerkelijk positief. Werd de belevingswereld

LITERATUUR

van het lyrische subject vroeger bepaald door het zoeken naar de eigen identiteit en door zelfhaat, nu is de mogelijkheid tot overgave, tot bevrijding uit de beperktheid van het ik, verwezenlijkt. Het isolement van het ik is doorbroken, er is een „wij”, een „ons” waarin het „ik” is opgenomen. Bij alle heftige gekweldheid waarvan deze poëzie ook hier nog blijk geeft, vertoont Nolens’ meest recente bundel dan ook, voor het eerst, een volgehouden positief, levensbevestigend karakter.

Liefdes verklaringen is een zorgvuldig gestructureerde bundel. De eerste twee reeksen, „Besnijdenis” en „Melancholie”, met respectievelijk 9 en 8 gedichten, vormen samen met de vier lichte en speelse gedichten van het „Tussenspel”, een pendant van de reeks met 23 „Liefdes verklaringen” - een samenhangend, monolithisch blok in de bundel waarop dan ook extra nadruk komt te liggen.

De reeks „Besnijdenis” opent met een apostrofisch gedicht aan de lezer, een uitnodiging tot het lezen van dit gedicht, deze bundel. De dwingende onvoorwaardelijkheid die de getuigenissen van de dichter kenmerkt, wordt ook opgeëist bij de lezer: „Dus lees me. Lees me helemaal of lees me niet”. De dichter spreekt immers „in naam van iedereen”; zijn bevoegdheid, zijn geestdrift en zijn inspiratie zijn heilig.

Onthullend is ook, vanaf het begin, de ruimtelijke beeldspraak: de lezer wordt door de dichter meegenomen naar „dit doorgangshuis”. Ook in andere gedichten valt een sterk ruimtelijke bepaaldheid op. Zo zijn de herinneringen van de dichter aan de intimiteit van het huis verbonden („ik geraak het huis niet kwijt / Dat ginder met zijn zingende doden woont in mij”, p. 16). Zo ook is de ervaringswereld in het nu van de dichter, in de beleving van zijn verhouding tot de geliefde, aan de ruimte van het (ons) huis, aan de fysieke aan- of afwezigheid van de geliefde in het huis gebonden. De uitbreiding in de ruimte van het huis beantwoordt aan het streven

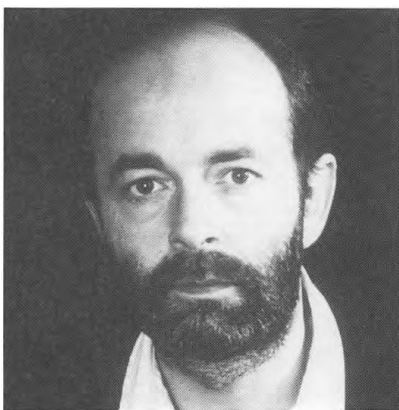
naar zelfvergroting en de behoefte aan zelfbevestiging van de dichter.

De eerste reeks is genoemd naar een indringend scherp opgeroepen tafereel van een collectieve besnijdenis, waarvan de lyrische „ik” getuige was in Marrakesj: het geluid van „knapengekrijs” dat verrees „uit de doodstille middaghitte”.

*Vijftienhonderd voorhuiden, be-
[graven
In de staalblauwe woestijn van de
[hemel. (p. 15)*

Er wordt, in dit gedicht, aan de profeet geofferd bij het bereiken van de „manbare leeftijd”, de huwbaarheid of volwassenheid. De dichter doet niet anders. Hij schrijft, in zijn poëzie, zijn verleden van zich af. Hij keert terug tot zijn moeder met wie hij zich identificeert („ook nu nog zijn wij soms verwisselbaar”), tot de vier vrouwen die hem hebben „gebaard en gezoogd en gewiegd”, tot de vader op wiens dood hij zijn eigen identiteit diende te bevechten, tot de zoon waarmee het ik samenvalt, tot de eigen geboorte, op Goede Vrijdag, dat begin van „mijn tijd in de lijdende vorm” en „van alle doordacht verdriet” dat het leven voor hem inhield.

Ook in de tweede cyclus, „Melancholie”, staat het „denken, herdenken, heroverdenken” van de dichter centraal. Maar hier is de beschouwing beperkt tot het nu, het eigen gekwelde bewustzijn. Er is een fysieke én een geestelijke bedreiging. In het nieuwe huis in de stad wordt het ik gereduceerd tot één en al oor voor het vele hinderlijke nachtlawaai. Maar hij wordt ook belaagd door zijn melancholie, door twijfel, door een geslingerd zijn tussen mateloos verlangen en besef van onmeetbare leegte. Deze - in de poëzie van Nolens steeds terugkerende - innerlijke verscheurdheid heeft hier echter een orgelpunt gevonden. Een wilskrachtig, zelfbewust en zelfbevestigend dichterschap heeft een rustige zekerheid gebracht (cf. „Maar ik, ik ben een dichter”, in „Bestaansminimum”, p. 21). Er is geduld én aanvaarding; liefde en

Leonard Nolens (°1947).

vriendschap worden met dankbaarheid begroet: ze brengen „een soort prangende rust”, gewonnen uit een uiteindelijk gedwongen overgave - het voorhoofd op de rand van de tafel - aan „een grondeloos willen verzinken in iemand, in iets” (p. 26).

De rust van deze overgave zet de toon voor de lange cyclus „Liefdes verklaringen”, waarin de dichter zijn herboren-worden, zijn verlossing uit de onderwereld van de blinde mol beschrijft. De eenwording heft het zelfbewuste denken weliswaar niet op, maar wordt toch ervaren als een bevrijding, zelfs als enige mogelijkheid. Er is, voor deze absolute denker, „geen andere uitweg dan wij”, zoals het heet in het bijzonder mooie „Soeverein”, een gedicht dat het verdient in een bloemlezing te worden bewaard voor vele generaties poëzielezers. Nolens brengt hier het dwingende, alles-beheersende, oppermachtige karakter van de liefdeservaring tot uitdrukking, wat de geliefden over alles heen met elkaar verbindt. Ze zijn niet meer vrij, maar voor elkaar noodzakelijk.

Ja, ik was liever alleen

En sereen, soeverein.

Maar ik ben niet vrij.

Ik blijf je noodzaak, blijf

Je prul, je god, je vod.

De samentrekkende nevenschikking „god en vod”, waarin het superieure en oppermachtige met het triviale en verwerpelijke verenigd worden, is representatief voor de suggestieve kracht van deze poëzie. Aan de authenticiteit van deze dichter zal niemand meer twifelen.

Anne Marie Musschoot

LEONARD NOLENS, *Liefdes verklaringen*, Em. Querido's Uitgeverij B.V., Amsterdam, 1990, 56 p.

Mijn beter ik (Renate Rubinstein)

Dat de dingen ons blijven verrassen, komt niet, omdat ze *anders* zijn dan we gedacht hadden, maar omdat we er nooit aan gedacht hebben. Dacht ik dus maar

wat meer. Neem nu Renate Rubinsteins „herinneringen aan Simon Carmiggelt” in *Mijn beter ik*, een boek, dat je al bijna niet meer in huis hoeft te halen, omdat er in Noord en Zuid zo bloemrijk over is bericht. Ik weet niet, of intimi als Annie M.G. Schmidt, Peter Vos en Peter van Straaten van de affaire afwisten, maar zelfs Maarten 't Hart en Karel van het Reve, die Renate in persoon en geschrift vele jaren goed gekend hebben, zetten grote ogen op, toen vlak na haar dood bekend raakte, dat ze, van december 1977 tot aan zijn dood op 30 november 1987, een „verhouding” met de peetvader van het Nederlandse cursiefje had gehad.

Waarom had de strijd bare Rubinstein, die stevast weigerde om mee te huilen met de wolven in welk bos ook, tien lange jaren over deze liefdevolle aangelegenheid gezwezen? Omdat hun verbintenis clandestien was en ze Simon, „de meest getrouwde man van Nederland” (sinds hij in 1939 met moderatedactrice Tiny de Goey was getrouwd), met praten had kunnen verliezen? Natuurlijk. Maar het moet haar veel moeite hebben gekost. Stel je voor! Meer dan dertig jaar had ze als Tamar in *Vrij Nederland* een felle, herkenbare column, die bij de lezer nu eens tegenspraak uitlokte, dan weer tot aanhankelijkheid stemde. Zowel tegen linkse als rechtse trendy opinies voer ze onvervaard uit. Denk aan haar boek over China en dat over Israël en de Palestijnen, aan de zaak Fassbinder of aan haar afkeer van de hysterische trekjes van de vredesbeweging en van het drammerige toentertijdse feminisme. Nooit had ze nagelaten *proces-verbalen* uit te delen aan mensen die hier of daar „over de schreef” gingen: (bijna) alles en (nagenoeg) iedereen waren in haar eigenzinnige, rebelse conversatie aan de orde geweest, maar nimmer haar laatste grote liefde. Dat Rubinstein een maand na Simons dood het relaas van hun verhouding al zat op te schrijven, kon van de grootste *namedropper* in onze cultuur worden verwacht. „Mijn

behoefte om over hem te praten is overweldigend”, noteert ze begin december 1987. Bladzijde 88 schrijft ze: „Hij heeft niet gezegd: Je mag er nooit over schrijven, want m'n zoon, want m'n dochter, want m'n kleinkinderen, want m'n reputatie”.

Stukje bij beetje vertelt ze dan ook in *Mijn beter ik* hoe ze, vanaf 1964, vanuit schuwe pogingen naar elkaar toe dreven, hoe het was om op weg naar de dood *stiekem* bemind en begeerd te worden, zich veilig en gelukkig te weten in de armen van niet zomaar de eerste de beste, maar van een groot schrijver, én hoe het in 1986-'87 eindigde, omdat de natuur, niet de moraal, ze beiden de das om deed. Tegen die tijd was haar verliefdheid al aan het tanen (in 1984 vergat ze zelfs zijn verjaardag - „Dat het ooit zover met mij zou komen!” In een andere verstrooidheid noemt ze op bladzijde 48 29 november en op bladzijde 74 30 november 1987 als zijn sterfdatum). Simon, helemaal opgeslorpt door de zorg om zijn blind-wordende en depressieve vrouw, leek in het einde te berusten. „De vrolijkheid was geleidelijk verdwenen”. „Hij kwam bijna nergens meer”, zelfs niet, zoals hij zei, om er zijn „gezicht rond te dragen” („Hij deed dat, vond hij, heel strategisch, wandelde tien minuten door alle kamers en gangen en verdween dan weer naar huis.”) Op 15 september 1987 kwam hij voor het laatst bij haar. Hij had dorst: almaal liep hij naar de keuken om een glas water... Zijn eigen diabetes had hij niet in de gaten gehad. Korte tijd later „ging hij, door niemand opgemerkt en naar men zegt in zijn slaap, dood - jaren voor haar”.

Mijn beter ik is niet alleen Rubinsteins afscheid van de wereld („Na zijn dood kon ik nog dit boek over hem en mij schrijven. Toen dat af was, hield ik alleen nog mijn column over. Nu heb ik daar ook geen zin meer in”), het is ook een postuum „monumentje” voor een bijzonder gevoelige Carmiggelt geworden. Een ontroerend document over twee mensen,